

MAD-JNS

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi/*Journal of Nationalism Studies*

Cilt/*Volume* 6, Sayı/*Issue* 2, Ekim/*October* 2024, ss. 271-279.

ISSN: 2667-4459, E-ISSN: 2667-7911

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi>

DOI: 10.53425/madergisi.1512214

Kitap İncelemesi/*Book Review*

MİLLİYETÇİLİK: Kuram-İdeoloji-Tarih

Yazar: Anthony D. SMITH

Çevirmen: Ümit Hüsrev YOLSAL

Atf Yayınları, 2017.

ISBN: 978-6054733071

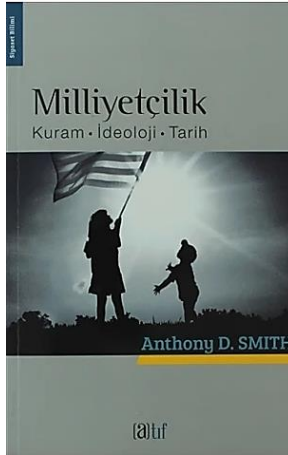
Coşkun SAĞLIK

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Sosyoloji ABD, csaglik49@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2255-6715.

Geliş Tarihi: 8 Temmuz 2024; Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2024

Received: 8 July 2024; Accepted: 14 August 2024

1939 yılında İngiltere’de doğan Smith, milletlerin kökeni ve milliyetçilik üzerine birçok esere imza atmıştır. Milliyetçilik sosyolojisinin 1970’lerden sonraki en önemli yazarlarından. Londra Ekonomi Okulu’ndan (London School of Economics) Milliyetçilik ve Etnisite Profesörlüğünü alan Smith, 19 Temmuz 2016 tarihinde vefat etmiştir.

Kendisini etno-sembolcü olarak tanımlayan Anthony Smith, milliyetçilik çalışmaları konusunda birçok esere imza atmış ve bu hususta alan yazınına büyük katkılar sunmuş bilim insanıdır. Milliyetçiliğin kökenlerine dair tartışmaların uzadıya sürdüğü mecra, farklı bakış açılarından türetilen kuramlar arasında Smith'in görüşleri önemli yer tutmaktadır. Milletlerin ve milliyetçiliğin, insanlığın ilk var oluşundan beri süregeldiğini söyleyen ilkçi yaklaşımla ve milliyetçiliğin tamamen sonradan yaratıldığı ve milletlerin de milliyetçilikle ortaya çıktığı yönünde görüş bildiren modernist kuramcılarla ters düşmektedir.

Bu kitap milliyetçilik hakkında genel ve temel bilgilerin yer aldığı derleme bir eseri ortaya koymayı hedeflemiştir. Yazarın, kitabın giriş kısmında da bahsettiği gibi bu kitap, milliyetçilik kavramına giriş mahiyetinde bir eser olmakla birlikte öğrencilere ve diğer okurlara literatürdeki bilgilere ek kuramsal bilgi kaynağı sunmaktadır. Kitap içeriği itibarıyla altı bölümden oluşmakta ve bu içerikler *Kavramlar, İdeolojiler, Paradigmalar, Kuramlar, Tarihler ve Beklentiler* başlıkları altında toplanmaktadır.

Milliyetçilik kavramını ideoloji üzerinden tanımlayan Smith, milliyetçiliği *üyelerinin bazıları fiili ya da potansiyel bir millet oluşturmayı düşünen bir nüfus adına özerkliğe, birliğe ve kimliğe ulaşmayı ve bunları korumayı amaçlayan ideolojik hareket* olarak açıklığa kavuşturmuştur (2017: 20). İdeolojinin ne kadar milliyetçiliğe uyduğu ve milliyetçiliğin ne kadar ideolojik düşünceyle uyduğu konusu ise yazar tarafından ikinci bölümde kritik edilmiştir. Yazar bunun yanında *millet* ve *ethnie* kavramlarını açıklığa kavuşturmuş ve bu iki kavram arasındaki önemli farklara değinmiştir. Yazarın bu konuda başarılı bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Çünkü Smith'e göre millet, *bir anavatana bağlılığa ve ortak tarihi baz alan halk kültürüne dayanan; ethnîe ise yine ortak mitsel sembollerin anlamları etrafında birleşmiş fakat halk kültüründen yoksun bir topluluğu* ifade etmektedir. Aynı zamanda bu iki kavram arasında ortak kültürel kimlikler bakımından bir örtüşme görülse de milletin etnik bir topluluk olmadığını söylemek gerekir (Smith, 2017: 24). Yine önemli bir kavram olarak millî devlet kavramına değinen Smith, millî birlik ve bütünlüşme üzerinden bu kavramı açıklama yoluna gitmiş ve millî devletlerin neredeyse hiçbirinin türdeş etnik kimliklerden oluşmadığının altını çizmiştir.

Pekala, bu kadar farklı etnisitenin birlikte yaşadığı bir devlette neden üst kimlik olarak tek bir etnik kimliğe gönderme yapılmaktadır? Bu sorunun cevabından; iktidarı ele geçiren milletin kurallarının hüküm sürdüğü, bu iktidarın milliyetçiliğin meşru dayanağı olduğu, bu dayanaktan cesaretle kendi istediği anlayışı yerleştirdiği ve bu yerleştirilen anlayışın tamamen taraflı bir değerlendirmeye maruz bırakıldığı fikirleri çıkarılabilir. Bu noktada *milliyetçilik, kurmaca fikirlerin ideolojileşmiş hâli midir? ve iktidarın ele geçirilmesiyle milliyetçiliğin kurallarının yerleşmeye başlaması ve zihinlere tezahür etmesi durumu tesadüfi midir, eğer öyleyse milliyetçilik ne kadar eskiye dayandırılabilir?* soruları akla gelmektedir. Bu sorular etrafında şekillenen tartışma, kitabı daha derinlikli bir analize sürükleyebilirdi.

Milliyetçiliğin ideolojik boyutlarını ortaya koymaya çalışan Smith, milliyetçi önermelerden çıkardığı temel üç ülkü olan millî özerklik, millî birlik ve millî kimlik kavramlarını tartışmaya açmıştır. İdeolojik düşünce genel olarak toplumun çoğu bireyi tarafından kabul edilmiş ve doktrinleri içselleştirilmiş, belirli bir amaca yönelik olan ilkelerini koruma siyaseti ve felsefesi güden düşünsel bir sistemdir. Hemen hemen her toplumda ideolojiler yaygın olarak yer edindiği için birey, ideolojik yapılanmayla özgürlüğün sınırlarını bir tutma eğilimi göstermiştir ya da toplum tarafından buna zorlanmıştır. Bundan dolayı milliyetçiliğin ideolojik yönünün ağır bastığı söylenebilir. Yazar tarafından da değinildiği gibi temel ülkülerin ideolojik milliyetçilik hareketine can verdiği aşîkârdır (2017: 43).

Çünkü ideolojiler, çoğu zaman özgürlüğün sınırlarını belirlemede ve kendi kuralları çerçevesinde diğer fikirleri dışlamaktadır. Milliyetçilik de diğer millî kimlikleri ve fikirleri dışlaması ve millî birliği oluşturmak üzere millî özerklik gibi bir gayeyi gütmesi dolayısıyla ideolojiktir, denebilir. Fakat Smith, *milliyetçiliğin çekirdek öğretilerinden yola çıkarak onun diğer ideolojilerden ayrı tutulamayacağını, çok defa milliyetçiliğin diğer ideolojilerde ve inanç sistemlerinde ikamet ettiğini ve bunların düşüncelerini ve siyasalarını milliyetçi hedeflere yönlendirdiğini* söylemiştir (2017: 43). Buradan hareketle milliyetçiliğin, *kültürün siyasi savunusu* olduğu veya *ikame siyasi bir dini teşkil ettiği* fikri, yine Smith'in bahsettiği milliyetçiliğin ideolojik temellerinin nereden geldiğine ve neye benzediğine dair düşünceye dayanmaktadır. Milliyetçi ideolojinin bu kadar karmaşık olması ve milletler hakkında net bilgi vermemesi, bir millete mensup kişilerin farklı

tutumlar sergilemesine sebebiyet vermiştir. Yazarın bahsettiği gibi bu tutumlardan bazıları bireyin iradesine göre milletini seçme fikrine (iradecilik) dayanırken bazıları ise milliyetçiliğin faşizme yakınlaşması, kendilerini doğal ve değiştirilemez olarak tanımlamaları ve buna istinaden diğer kültürlerle karışma ihtimalini en aza indirme savaşlarının başlaması (organizmacılık) fikrine dayanmaktadır (2017: 58-61). Yazarın *iradecilik* ve *organizmacılık* kavramlarının ayrımlarını yapması önem arz etmektedir. Fakat bu izahın devamı olarak yazarın, faşizmin köklerinin milliyetçilik içinde nasıl vuku bulduğuna dair eleştiriyi yapması gerekirdi. Bunu göz ardı etmesi konuya dair eksik bir değerlendirme sunmasına sebebiyet vermiştir. Bu kavramların devamı olarak *etnik* ve *yurttaş* milliyetçilik ayrımlarına, *organizmacılık* ve *iradecilik* kavramlarıyla bağlantılı olarak kitapta yer verilmesi yerinde bir analiz olmuştur. Etnik milliyetçiliğin organizmacılığı andıran ortak kimliği ön plana çıkarması ve yurttaş milliyetçiliğin iradeciliği de içine katarak ortak ihtiyaçlara duyulan öncülü sunması önemli bir değerlendirme sunmaktadır. Bunun yanında her iki türdeki milliyetçiliğin içinde ayrımcı politikaları barındırması ve bunun örneklerinin çok olduğu (örneğin Fransa'nın Yahudilere muamelesi) yazar tarafından ayrıyeten belirtilmiştir. Bu da geçmiş ve günümüz milliyetçi anlayışlarının gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Bu gerçek yüzün farklı kaynaklardan (örneğin Will Kymlicka'nın (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık* kitabı) eleştirel argümanlarla desteklenerek daha çok deşifre edilmesi, kitaba farklı ve bilgilendirici bir taraf sunabilirdi. Çünkü yazar, milli devletin tek bir etnik kökene nadiren sahip olduğundan bahsetmiş fakat bunun üzerinden şekillenen siyasi düşüncede milliyetçiliğin nasıl teklife dayanan anlayışla diğerlerini dışlama yoluna gittiğinin fazlaca altını çizmemiştir. Zannımca burada paradoksal ve zıt bir düşünsel alt yapı vardır ve bunun kritiği önem arz etmektedir.

Yazar kitabında milliyetçiliğe dair farklı bakış açılarını ortaya koyan paradigmalara yer vermiş ve bunların temel açıklamalarını yapmıştır. Bu paradigmalara bilindiği üzere *ilkçiler*, *daimiciler*, *organik milliyetçiler*, *modernistler* ve *etnik simgeciler* üzerinden şekillenmektedir. Modası geçmiş ve neredeyse kuramcılar arasında savunucusu pek kalmamış ilkçi yaklaşım, milletlerin her şeyden önce ve doğa durumunda mevcudiyetlerinin olduğunu savunmaktadır. Yazarın bahsettiği gibi Rousseau'ya kadar bu doğaya dönme durumu

götürülebilir. Yine kuramsal temeli üreme içgüdüsünün yakın çevreyle olma eğilimine vurgu yapan ve bu yönüyle milliyetçiliğin genetik ve ilk zamanlardan beri var olduğunu savunan organik milliyetçilik, ilkçi anlayışın farklı bir çeşidini oluşturmaktadır. Daimiciler ise yazarın değindiği gibi milletlerin dolayısıyla milliyetçiliğin kökenlerini olabildiğince eskiye dayandırmaya çalışırlar. Eski, sürekli milletler olarak Fransa, İngiltere, İskoçya ve İspanya gibi milletleri örnek veren bu yaklaşım; daha sonraki bilinçli oluşturulmuş milletlerin, eski kökene sahip sürekli milletlerden ayrılabileceğini savunmuştur (2017: 75).

Yazarın da kitapta bahsettiği üzere Modernistlerin, milliyetçiliği açıklama mantığının altında ise sonradan var olan yaratılmış milliyetçilik anlayışı vardır ve milletler de bu yaratılmış milliyetçiliğin ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Modernist kuramcılara göre milliyetçiliğin ve dolayısıyla milletlerin ortaya çıkma biçimleri değişmektedir. Yazar tarafından modernist paradigmanın çeşitleri olarak alınan bu yaklaşımlar aynı zamanda farklı modernist kuramcılarının milliyetçiliği açıklama şekillerine gönderme yapmaktadır. Modernist paradigmanın toplumsal-iktisadî açıklamasına göre (Tom Nairn ve Michael Hechter) milliyetçilik, sanayi kapitalizmi, bölgesel eşitsizlik ve sınıf çatışmasından; toplumsal-kültürel paradigmaya göre (Ernest Gellner) sanayileşmenin milliyetçiliği teşvik etmesiyle birlikte yeni bir kültür oluşturma ihtiyacından; siyasi paradigmaya göre (John Breuilly, Anthony Giddens ve Michael Mann) siyasî iktidarın kendini meşru kılma noktasında halkı bir arada tutmak için ürettiği bahaneden; ideolojik paradigmaya göre (Elie Kedourie) yıkılan imparatorlukların ardından gerçekte var olmayan milletlerin yaratılması ve milliyetçi ideolojinin Avrupalı kökenlerine dayandırılmasından; son olarak inşacı paradigmaya göre (Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson) kozmik dinlerin ve monarşilerin geri çekilmesiyle yerini doldurmak adına icat edilmiş geleneklerden doğmuştur (2017: 72-73).

Bunun dışında etnik simgecilik ya da etno-sembolcülük olarak adlandırılan yaklaşım, millet oluşum sürecini *bilinçli 'icat' süreci bir yana inşa sürecinden çok, önceden var olan kültürel motiflerin yeniden yorumlanması ve daha önceki etnik bağların ve duyarlılıkların yeniden inşa edilmesi süreci olarak* görür (2017: 119). Etno-sembolcü yaklaşım çalışmanın başında da ifade edildiği gibi Smith'in görüşlerini

yansıtmakta, organik milliyetçiliği savunan ilkçiler ve yaratılmış milliyetçiliği savunan modernistlerle ayrı düşmektedir. Yazar bahsi geçen paradigmalardan bilgilendirici açıklamasını tatmin edici bir şekilde yapmış ancak bu fikirlerin kuramsal alt yapı sağlamlığı ve diyalektik çözümleme açısından daha az bilimsel olandan daha bilimsel olana doğru bir sıralama izlememiştir. Karışık olarak verilen açıklama şekilleri, kronolojik düzen açısından doğru bir anlatım şekli sunmamaktadır.

Gerek modernistlerin gerekse etnik simgecilerin ortaya koyduğu yaklaşımları farklı kuramlar altında toplamak mümkün olmakla birlikte yazar tarafından bu kuramlar farklı başlıklar altında toplanmıştır. *İdeoloji ve Sanayicilik* başlığı altında; özellikle çağdaş Elie Kedourie'nin ideolojik milliyetçilik açıklamasına karşı, milliyetçiliği sanayiciliğin aldığı kültürel biçim olarak tanımlayan (2017: 96) ve bu çerçevede kendi kuramını ortaya koyan Ernest Gellner ile sanayi döneminde eşitsiz gelişmenin sonucu olarak sömürgeleştirilmiş çevrenin seçkinlerinin merkezin ekonomik gücüne karşı ileri sürdüğü bir halk hareketi olarak milliyetçiliği gören (2017: 94) Tom Nairn'in fikirleri ele alınmaktadır. Yine yazarın *Us ve Duygu* başlığı altında ele aldığı kuramsal bakış açılarının içinde milliyetçiliğin, bireyin ussal ortak yararlar arayışındaki egemenliği tercih etme iradesine (yurttaş milliyetçiliği) bağlayan Michael Hechter'in ve buna karşı olarak milliyetçiliğin sadece bireysel bir seçim değil aynı zamanda bireyin etnik millete duyulan sevgisinden de ileri geldiğini söyleyen Walker Connor'un fikirleri yer almaktadır (Smith, 2017: 99). Connor'a göre Hechter'in söyledikleri, yurttaş milliyetçiliğini açıklamakta kullanılabilir fakat insanların us dışı şeyler için (duygu) gönüllü ölüme atıldığı gerçeğini ve etnik milliyetçiliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır (2017: 99). Yazarın kitabında bahsettiği diğer bir başlık olan *Siyaset ve Kültür* başlığı altında John Breuilly'nin devletlerin egemenliğini meşru zeminde savunmak için milliyetçiliği geliştirdikleri ve Herder ile Miroslav Hroch'un bahsinden yola çıkarak kültürel açıklamanın da siyasetten ayrı tutulamayacağı fikirleri tartışılmıştır. Yazar aynı zamanda kendi açıklamalarıyla tezat bir durumun olduğunu hatırlatarak kültürün izlerinin modern dönemde de devam ettiğine vurgu yapan Breuilly'ye ve milliyetçiliği kültürel kurumlarla açıklayan yaklaşımın eksikliğine yönelik eleştiri yapmıştır ve bu yerinde bir eleştiri olmuştur.

Çünkü bu açıklamalar dar bir çerçevede ele alınarak milliyetçiliğin, modernist açıklamasının bir kısmını mesnetsiz bırakmıştır. Fakat yine de Breuilly'nin milliyetçiliğin hem modern döneme ait olduğu hem de geçmişe dair bazı köklerinin bulunduğu yönündeki tezat açıklamalarının gerekçelerini tam olarak ortaya koyup buna göre bir eleştiri yapması daha anlaşılır olacaktı.

Anthony Smith'in bu kitabında da yer verdiği gibi modernist yaklaşıma yaptığı eleştirilerin kuramsal alt yapısını etno-sembolcü açıklamalarda bulabiliriz. Bu açıklamalarda modernistlerin *inşa* olarak gördükleri milliyetçiliğin köklerinin kültürel sembollerde ifadesini bulduğu ve geçmişin izlerini taşıdığı fikrine binaen millî yapılanmanın yeniden yorumu yer almaktadır. Buradan hareketle yazarın kendi bakış açısını ortaya koyduğu *yeniden yorumlama* kısmı, yazarın kendi düşüncelerini bir temele dayandırma ve diğer kuramlara karşı kuramsal bakış açısı geliştirme yönünden önemli bir bölümdür.

Milliyetçiliğin tarihine ilişkin farklı görüşler bulunsa da, yazarın da üzerinde uzlaştığı açıklama şekli *modernist* açıklamadır. Çünkü milliyetçiliğin, önceki değerlere ait bazı izleri içerisinde barındırdığı iddia edilse de sonuç itibariyle bunun bir milliyetçi hareket olduğu fikri çoğu zaman çelişkilidir. Yazar bu tarih hakkında daha çok özellikle Hobsbawm'ın eşik ilkesi gereğince 1830-1870 yılları arasında sadece belli ekonomik güce sahip milletlerin yaşayabildiği fikrine ve yine Hobsbawm'ın milliyetçiliğe ilişkin beş madde şeklinde verdiği özelliklerin değerlendirmesine yer vermiştir. Bu özelliklerden en çok tartışılanı tahmin edilebilir ki *milliyetçiliğin milletleri yarattığı* fikridir. Modernist açıklama şekline göre milliyetçilikten önce milletlerin var olduğu çelişkili olmakla birlikte Hobsbawm gibi modernistlerin çoğunun görüşü milliyetçilikten önce milletlerin var olmadığı yönündedir. Bu bakış açısının eleştirisi ise Hasting'in fikirleri üzerinden yapılmış (2017: 135-137) ve modernist açıklamanın milletlerin tarihini izah etmede eksik kaldığı yönündeki görüşleri, karşı açıklama olarak verilmiştir.

Yazarın gerek kendi fikirleriyle gerekse farklı kuramcıların bakış açılarıyla konuya izahat getirmesi, milletlerin geçmişine ilişkin tarihsel-ampirik açıklamayı sunmuştur. Bu yönüyle kitapta, modernistlerin milliyetçiliğin tarihi hakkındaki görüşlerine katılma fakat milletlerin tarihi hakkındaki düşüncelerine karşı çıkma fikri

görülmektedir. Yazarın bu tutumu başka bir noktadan açık vermektedir. Eğer yazar, kitabının beşinci bölümünün ilk cümlesinde belirttiği gibi milliyetçilik tarihinin modernistlerin görüşleriyle uyduğu fikrini ön kabul olarak veriyorsa; o halde milliyetçilik ideolojisi vuku bulmasaydı milletler kendi dilleri ve kültürlerinin nasıl farkına varacaklardı? Yani milliyetçilik ortaya çıkmasaydı milletlerin ortaya çıkması mümkün olabilir miydi? Bu farkına varma hangi kanallarla gün yüzüne çıkacaktı? Milletlerin kendi değerlerini yüceltme ve bu değerler üzerinden bir siyasi savunu geliştirme yöntemi, meşru dayanağını hangi ideoloji üzerinden yürütecekti? Yeni daimici bakış açısı bazı izahatları ortaya çıkarmış olabilir ama neticede millet olma güdüsünün milliyetçi ideoloji ile birlikte gün yüzüne çıktığı gerçeği de bulunmaktadır. Bundan dolayı bahsi geçen soruların cevapları kitapta muğlak kalmaktadır.

Kitapta geçtiği gibi Hobsbawm'ın milliyetçiliğin özelliklerine ilişkin son maddesinde küreselleşme yolunda milliyetçiliğin hükümsüz kalacağı yönünde fikir beyan edilmiştir (2017: 131). Bunun üzerinden tartışmayı son bölüm olan *Beklentiler* başlığı altında veren yazar, milliyetçiliğin küreselleşme yolunda nasıl bir yola gireceğini kritik etmiştir. Farklı bakış açılarının görüşlerine yer veren yazarın kendi bakış açısı daha çok milliyetçiliğin küresel çağda daha da artacağı yönündedir. Fakat milliyetçiliğin günümüzde nasıl renk değiştirdiğini, yabancı ülke vatandaşlarına yapılan muamelelerin milliyetçilik gereği mi? yoksa refahı paylaşmak istememe yönündeki tepkinin yansıması mı? olduğunu tartışmaya açmak daha yerinde olabilirdi.

Sonuç olarak kitap milliyetçiliğin anlaşılması için temel ve genel bilgilerin okuyucuya verilmesi açısından önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca her bölüm sonunda *okuma önerileri* başlığı altında farklı yazarların eserlerini vermesi kitabın başka bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Anthony Smith, millet ve milliyetçilik konusunda büyük kuramcılar arasında yer edinmiş bir yazar olarak takdirleri toplamış birisidir. Hiç şüphesiz bu eser de kayda değer birçok bilgiyi içinde barındırmaktadır. Milliyetçilik konusu içinden çıkılması zor bir alan olmasından dolayı bu alana farklı bakış açısı sunması bakımından Smith'in etno-sembolcü kuramı ve bu kuramın içeriğine kitapta yer verilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). *Milliyetçilik: Kuram-İdeoloji-Tarih* (Çev: Ü. H. Yolsal). Ankara: Atıf Yayınları.

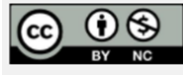

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.
